

מבוא

הזירה הבינלאומית ניסתה ועודנה מנסה זה זמן רב להתמודד ולחסל את תופעת הגזענות ומעשי האפליה. בהתאם לכך גובשו אמנות בינלאומיות שונות שנועדו להבטיח כי בני האדם יתייחסו זה לזה בכבוד והדדיות, ומדינות ואזרחים לא יקדמו ויבצעו מעשיה גזענות ואפליה. אמנות שונות כדוגמת ההכרזה האוניברסלית בדבר זכויות האדם 1948 והאמנה הבינלאומית בדבר ביעורן של כל הצורות של אפליה גזעית 1965, מנסות בין היתר להפחית את תופעת המטרדות של גזענות ואפליה. לצד זה גם מדינות קובעות לעצמן חוקים בניסיון להוקיע כל מעשי אפליה וגזענות בשטחן. מדינת ישראל גם כן ביססה מספר חוקים כדוגמת בין היתר חוק העונשין 1977, חוק שוויון הזדמנויות 1988, וחוק יסוד כבוד האדם וחירותו 1992 במטרה למנוע מעשי גזענות והאפליה.

אף על פי כן, בישראל ניתן לזהות תופעות גזענות ואפליה כלפי האוכלוסייה האתיופית. לתופעה זו שורשים רבים כמו שוני אתני מובהק, סייגים כלפי מידת יהדותם של האתיופים, פערים תרבותיים, סטריאוטיפים שליליים ופערי מיומנויות וכישורים בחברה מערבית (Ben-Eliezer, 2004: 252-253; 2008: 952). לצד זה ניתן לזהות גם טענות לכך שהחברה הישראלית מגלה בורות כלפי האתיופים בתחומים של הבדלים הביולוגיים, ותפיסות סטריאוטיפיות (שנהב, ויונה, 2008: 20). כך או כך התוצאה של שורשי הגזענות והאפליה הינם מטרדים ביותר.

החברה האתיופית מופלית בתחומים רבים בחברה כדוגמת תחום הדיור, התעסוקה, חינוך, ומקומות בילוי (משרד המשפטים, 2016: 39-40; שבתאי, 2001: 108). כמו כן, האתיופים סורבו במשך מספר עשורים לתרום דם (Ben-Eliezer, 2004: 253-254), הם סבלו מבעיות אלימות משטרתית והן מהרבנות הראשית שפקפקה ביהדותם (משרד המשפטים: 2016: 24-26, 34-35). נידמה כי מדובר במצב מאתגר שכן מצד אחד ישראל חתומה על אמנות בינלאומיות וחוקים מקומיים למניעת גזענות ואפליה, אך מצד שני ניתן לזהות כי החברה האתיופית סובלת ממאפייני גזענות ואפליה ברורים במדינת ישראל, וחלקם אף ממסדיים מוצהרים כמו בנושא תרומות הדם. מתוך כך עולה שאלה האם מדינת ישראל יוצרת אפליה כנגד אזרחים יוצאי אתיופיה?

מטרת המחקר היא לבחון את מידת ההלימה של ישראל לחוק הבינלאומי בנושא איסור ומניעת אפליה וכן עד כמה מידה אפליית האתיופים בישראל הינה תופעה ספורדית או שמא מדובר על תופעה חברתית וממסדית ברורה ומוצהרת. אומנם העבודה מתמקדת במידה רבה במידת ההלימה של ישראל לחוק הבינלאומי, אך עדיין חשוב לבחון האם תופעת האפליה כלפי יוצאי אתיופיה הינה מוסדית ובכך הדבר רומז כי אין הלימה עם החוק הבינלאומי, או שמא מדובר על תופעה ספורדית ולא רשמית של מספר פקידי מדינה ואזרחים שונים, ובכך הדבר מרמז כי ישראל עשויה לעמוד בחוקים הבינלאומיים לאיסור ולמניעת אפליה.

מתוך כך המחקר יעזור לזהות את האופן שבו ישראל מקיימת – אם בכלל, את האמנות הבינלאומיות והחוקים המקומיים במניעת אפליה וגזענות כלפי האוכלוסייה האתיופית. הנחת היסוד במחקר היא כי האפליה כלפי האתיופים בישראל הינה אפליה ממסדית מוצהרת – לפחות בחלק ממשרדי הממשלה, והן אפליה חברתית גלויה וסמויה. בכדי לבחון את שאלת המחקר והנחת היסוד האמורה, המחקר יתחלק לשלושה פרקים מרכזיים. הפרק הראשון יתאר חוקים בינלאומיים בנושא מניעת אפליה וגזענות. הפרק השני יציג את מאפייני תופעת האפליה והגזענות בישראל כלפי האתיופית. פרק זה יחולק למספר פרקי משנה – החוקים בישראל ומידת ההלימה

שלהם לחוקים הבינלאומיים, שורשי התופעה ומאפייני האפליה בפועל – בין אם על ידי החברה האזרחית ובין אם על ידי הממסד. הפרק השלישי יציג את האופן שבו האתיופים מתמודדים עם תופעת האפליה והגזענות נגדם באמצעות כלים מגוונים כמו הפגנות, מעורבות בחקיקה, אימוץ ערכים מקומיים וכלים נוספים. בסוף העבודה יוצג הסיכום והמסקנות. המסקנה המרכזית שעולה מן המחקר היא כי הנחת היסוד שאוזכרה קודם אכן מתקיימת חרף העובדה כי ישראל מחויבת על-פי חוק לדכא את תופעות האפליה והגזענות בשטחה.

פרק 1. סקירת נורמות חוקים מקומיים ובינלאומיים בנושא מניעת אפליה וגזענות

הפרק יתמקד בשני מקורות חוקים למניעת אפליה וגזענות שאליהם מחויבת ישראל: האמנות הבינלאומיות של האו"ם והן החוקים המקומיים בישראל. הפרק יתאר את החוקים והאמנות ואת מעמדם וסמכותן השיפוטית במדינה. במסגרת חוקים ואמנות אלה יבחנו אמנות בינלאומיות כגון: ההכרזה האוניברסלית בדבר זכויות האדם 1948; האמנה הבינלאומית בדבר ביעורן של כל הצורות של אפליה גזעית 1965; אמנה בינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות 1966; וחוקים מקומיים בישראל כמו: חוק העונשין 1977; חוק שוויון ההזדמנויות בעבודה 1988 וחוק יסוד חוק כבוד האדם וחירותו 1992.

1.1 אמנות בינלאומיות

ההכרזה האוניברסלית בדבר זכויות האדם 1948, הינה תולדה של ישירה של תוצאות מלחמות העולם ובעיקר מלחמת העולם השנייה. מלחמה זו שאופיינה בהפרה אכזרית כל-כך של זכויות אדם, בהכרתו כאדם, ובשמירה על מעמדו, חייו וכבודו, נתנה דחיפה משמעותית להבנה האנושית כי יש לעגן את זכויות האדם במסגרת אמנה בינלאומית, אחידה ומקובלת על בני האדם. מתוך כך, זמן קצר לאחר סיום מלחמת העולם השנייה, והקמת ארגון האומות המאוחדות, זה החל לפעול לטובת כתיבת ההכרזה האוניברסלית בדבר זכויות האדם 1948. פרסום האמנה בשנת 1948 היווה אבן דרך בעיצוב ושמירה על זכויות האדם בעולם ואמנה זו קובעת את הדרישות המינימאליות בדבר שמירה וקידום זכויות האדם באשר הם (בן-נפתלי ושני, 2006: 206).

ההכרזה האוניברסלית בדבר זכויות האדם 1948 כוללת כ-30 סעיפים שונים המתמקדים בזכויות האוניברסליות של האדם. זכויות אלה מדגישות כי בני האדם הינם חופשיים ובני חורין (סעיף 1 ו-2); הם זכאים לחופש, לחיים וביטחון אישי (סעיף 3), וכולם שווים בפני החוק (סעיף 7). במסגרת האמנה האמורה ניתן לזהות בשני סעיפים את המילה אפליה תחת סעיף 7 ו-23. סעיף 7 קובע כי: "כולם שווים בפני החוק וזכאים ללא כל אפליה להגנה שווה של החוק. כולם זכאים להגנה שווה בפני כל אפליה המפרה את ההצהרה הזאת ובפני כל הסתה לאפליה כזאת." סעיף 23 מונע אפליה בתשלום על עבודה. כלומר כל בני האדם זכאים לתשלום שווה על עבודתו. עם זאת ניתן לזהות עוד מספר סעיפים שבהן המילה "שוויון" מופיעה – שבפרשנותה אוסרת על אפליה. הסעיף הראשון של האמנה קובע "כל בני האדם נולדו חופשיים ושווים במעמד ובזכויותיהם. הם התברכו בהגיון ובמצפון ועליהם להתנהג אחד אל השני ברוח של אחווה." סעיף שש מספק פרשנות למילה שוויון כאשר הוא מדגיש את ההכרה באנשים כבני אדם: "לכל אדם הזכות בפני החוק להכרה בו כאדם בכל מקום." סעיף 30 באמנה האמורה מדגיש כי שום אדם, קבוצה, ישות או מדינה אינם זכאים לפגועה בזכויותיו של הפרט שהופיעו באמנה זו. עם זאת סעיף 29 (2) קובע כי ניתן לפגוע בזכויות